

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

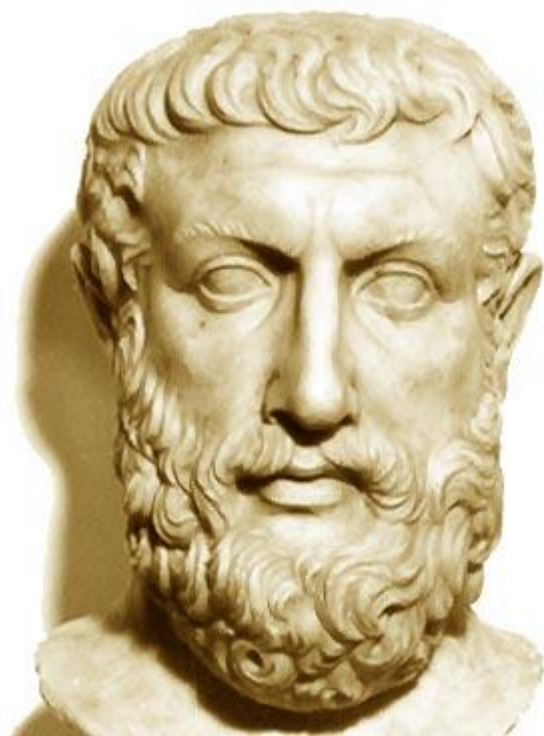
Simon József

Metafizika

5.1 lecke – 25 perc

Az abszolútum problémája a klasszikus görög filozófiában

Parmenidész

Parmenidész, Kr. u. 1. század, Velia (Olaszország)

Parmenidész (kb. Kr. e 6. század vége – 5. század közepe) a dél-itáliai eleai filozófiai iskola, és egyben a preszókratikus görög filozófiatörténet legjelentősebb gondolkodója. Filozófiáját töredékesen fennmaradt *Tankölteményében* fejt ki, mely azzal, hogy mintegy magasabb spekulatív szintre emeli a preszókratikusok természetfilozófiai arkhé-princípiumait, döntően befolyásolja a klasszikus athéni filozófia (Platón és Arisztotelész) metafizikai gondolkodását. Filozófiájának többféle értelmezése lehetséges, az abszolútum

témakörét szem előtt tartva a jelen lecke az ún. **monista metafizikai koncepció** gondolkodójaként mutatja be Parmenidészt.

A Tankötemény alapvetően három részből áll:

1. Irodalmi jellegű narratív felvezetés: Parmenidész elmeséli, hogy az Éj palotájából Napleányok jöttek el érte, és az Éj és a Nap ösvényének kapuján keresztül egy istennőhöz vezeték őt, aki kinyilatkoztatás-szerű tanítást ad elő; a másik két rész e tanítás 2 szakasza
2. A létezésről szóló tan: metafizika
3. A nem-létezésről szóló tan: természetfilozófia

A leckében a 2. rész metafizikai tanítását vesszük szemügyre, a szemelvények forrása:
Parmenidész: *Töredékek*, in: Parmenidész – Empedoklész: *Töredékek*, ford. Steiger Kornél, Budapest, Gondolat, 1985.

Parmenidész: *Töredékek*, 8 (B1, 28-30)

[...] Mindent meg kell tudnod,
mind a jólkerekített **Igazság** rendületlen szívét,
mind a halandók **vélekedéseit**, melyekben nincs igaz bizonyosság.

A kiindulópont: az filozófiai megismerés Igazsága és a halandók nem-filozófiai vélekedésének elkülönítése, egyelőre még anélkül, hogy

Parmenidész a két megismerés-típus tárgyainak sajátosságára utalna.

Steiger Kornél fordítása helyett Bene László verzióját követi a dőlt betűs rész, vö. Bene László: Parmenidész, in: *Filozófia. Akadémiai kézikönyvek*, szerk. Boros Gábor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 44. o.

Az értelmezők abból indulnak ki, hogy Parmenidész meghatározatlanul hagyja a létezés predikátumának alanyát, nem tudjuk, hogy mi az, aminek a létezését állítjuk, és mi az, amivel kapcsolatban nemlétezése tagadása igaz kijelentést eredményez.

Parmenidész: *Töredékek*, 8 (B2, 1-8)

Nos [...] elmondom [...],
melyek a kutatásnak azok az egyedüli útjai, amelyek elgondolhatók.

Az egyik, hogy: létezik és nincs nemlétezés.

Ez a bizonyosság ösvénye (mert az Igazságot követi).

A másik, hogy: nem létezik, s hogy kell is, hogy ne legyen.

Azt mondom neked, hogy ez az ösvény teljességgel kutathatatlan,

mert meg sem ismerheted a nemlétezőt (mivel nem lehetséges)

és ki sem mondhatod.

Parmenidész: *Töredékek*, 9 (B6, 1-3)

Ami kimondható és elgondolható, annak léteznie kell. Mert van a létezés és nincs, ami nem létezik.

Itt az elgondolhatóság és az ebből következő nyelvi közölhetőség lesz az a sajátosság, mely egy

tárgyon a létezésének állítását és nemlétezése tagadását biztosítja. Az ezzel szembenálló vélekedés, „*tévelygő gondolkodás*” jellemzi a „*különbséget tenni nem képes népség*”-et, így a nemlétezőre vonatkozó vélekedés a létezés és nemlétezés közötti különbségtétel által körvonalazódik.

A helytelen utat választók tehát azok,

Parmenidész: Töredékek, 8 (B6, 8)
akik a létezést és a nemlétezést ugyanannak tartják

A létezés és nemlétezés **különbözik**, mégpedig radikális, áthidalhatatlan módon. Ez a tétel Parmenidész számára teljes mértékben felszámolja az anyagi világra vonatkozó tudás lehetőségét. Az időbeli változásnak alávetett anyagi dolgok ugyanis nem gondolhatóak el **azonosként**. Vegyük azt a példát, hogy egy sajátosság t_1 időpontban (5 cm szakáll-hosszúság) még nem jellemez egy egyedi dolgot (Szókratész), majd t_2 időpontban már jellemzi azt. A t_1 időpontban 4 cm szakáll-hosszúsággal rendelkező Szókratész t_2 időpontra megváltozik, szakállának hosszúsága 5 cm-re nő. Mivel a „5cm szakáll-hosszúság”-ot egyaránt állítjuk és tagadjuk is Szókratészről, ezért az „5 cm szakáll-hosszúságú Szókratész” létezik is és nem is létezik. A „nemlétezés útját” választó vélekedés elfogadja ezen azonosságot, míg Parmenidész nem fogadja el. Az azonosság csak a létező önazonosságaként gondolható el. Itt egy sajátos aszimmetria lép fel: a létező abszolút azonosságával szemben nem áll fenn a nemlétező semmiféle azonossága. A nemlétező nem csak valamiféle oppozícióban áll a létezővel, mely oppozíció tagjaként jól körvonalazható azonossággal rendelkezne, hanem egyáltalában híján van bármiféle önazonosságnak. A változó sajátosságoknak nincs egy szilárd hordozója, mely a változás során az egyedi dolgok azonosságát képes volna garantálni. Az azonosság hiánya a létezés teljes hiányát implikálja a nemlétező teljes mértékben nemlétező.

Ebből az azonosság-feltételből következnek a létező sajátosságai:

Az, ami van:

1. keletkezetlen és pusztulhatatlan

- Nem keletkezik, mert a keletkezést megelőző állapotban fennálló **nem-létezését** egyszerre kellene állítanunk a keletkezés utáni állapotot jellemző **létezésével**. Ugyanígy: a pusztulást követő állapotban fennálló **nem-létezését** egyszerre kellene állítanunk a pusztulás előtti állapotot jellemző **létezésével**.

2. homogén, nincsenek részei

- teljes önazonossága ellentmond annak, hogy részeket különítsünk el benne; elgondolhatatlan, hogy bármely része, bármilyen aspektuális szempontból is akár, de **különbözzön** tőle.

3. mozdulatlan

- nem lehetséges olyan hely, ahová mozdulna, hiszen annak a helynek **különböznie** kellene tőle, azonban az abszolút önazonosságtól nem különbözik semmi.

4. tökéletes

- elgondolhatatlan, hogy bármi hiányozzék belőle, mert a hiány is a hiányzó metafizikai mozzanat **különbségét** feltételezné

A szigorú monista értelmezés szerint tehát Parmenidész azt a paradoxnak tűnő tanítást adja elő, hogy csak egyetlen dolog létezik, és ez az egyetlen dolog teljesen változatlan és nincsenek megkülönböztethető részei. E tézis szerint a mindennapi tapasztalatunkban feltáruló világ nem létezik; a változás és a dolgok sokaságának létezésére vonatkozó hétköznapi hiteink teljes

mértékben hamisak. A valóság egy minden változást nélkülöző egység, ezzel szemben az érzékek által észlelt világ nem valóságos.

Parmenidész: Töredékek, 10 (B9, 34-38)

Ugyanaz a **gondolkodás** és ami végett a gondolat van, mert a **létező** nélkül, amelyben kifejeződött, nem találd a gondolatot: mert nincs és nem lesz semmi a létezőn kívül, mivel Moira megkötözte, hogy egész és mozdulatlan legyen.

Parmenidész összegzése a gondolkodás és létezés szoros egymásrautaltságát mondja ki. A Moira alakjára történő mitológiai utalás a megismerés és létezés determinisztikus kapcsolatára

utal.

Itt nem csak arról van szó, hogy egyfelől

- a megismerés-gondolkodás oldala az azonosság metafizikai kényszerét rója a létezésre: **a létezés önazonos**;

hanem arról is, hogy

- a megismerés-gondolkodás maga azonos a létezéssel: **a létezés és a gondolkodás azonosak**. (Erre Plótinosz metafizikájában fogunk visszatérni)

Nem csak arról tehát, hogy

hanem arról is, hogy

Parmenidész filozófiája az első spekulatív abszolútum-metafizika az európai filozófia történetében. E spekulatív metafizikai attitűd még közvetlenül és eleven erővel jelent kihívást a klasszikus athéni filozófia két kimagasló alakja számára. Amikor Platón és Arisztotelész saját metafizikai tanításaik tükrében megfogalmazzák az e kihívásra adott válaszaikat, akkor félreérthetetlenül a – gondolkodás által implikált – parmenidészi *azonosság*-feltételre koncentrálnak. Eltérő módon bár, de mindkettejüknek van egy elmélete arról, hogy miként magyarázhatjuk az individuális dolgok *létezését*, ennek részletezése során kell számot adniuk arról, hogy miként viszonyul e lételmélet ahhoz, ahogy Parmenidész a létezés elgondolhatóságából kiindulva tagadja a fizikai világ dolgainak sokaságát – tagadva azt, hogy megfelelnek a velük szemben támasztott *azonosság*-kritériumnak. Platón és Arisztotelész ezt a problémát a *Lét* és az *Egy* metafizikai instanciáinak egymáshoz való viszonyként problematizálja.

Kérdések:

1. Hogyan jellemzi Parmenidész a megismerés két útját?
2. Milyen érvek szólnak a változás realitása ellen Parmenidész metafizikájában?
3. Milyen sajátosságai vannak a létezésnek („annak, ami van”) Parmenidész tankölteménye szerint?

Irodalom:

- Bene László: *Parmenidész*, in: *Filozófia. Akadémiai kézikönyvek*, szerk. Boros Gábor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 43-48.
- Mogyoródi Emese: *Parmenidész és a semmi*, in: *Magyar Filozófiai Szemle* 56 (2012) / 2, 9-24.
- Palmer, John: Parmenides, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/parmenides/>](https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/parmenides/).
- Steiger Kornél: *Parmenidész és Empedoklész kozmológiája*, in: *Parmenidész – Empedoklész: Töredékek*, ford. Steiger Kornél, Budapest, Gondolat, 1985, 75-161.